

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ : 377
DERGİSİ

CİLT : XXXVII

SAYI : 1-2

FAKÜLTE DERGİSİ

ANKARA - 1995

ABBASİ DEVRİ ÇEVİRİ ÇALIŞMALARI

İsmail HOCAOĞLU*

Abbasi çağı, I. Abbasi halifesi as-Saffâh'ın hilafete gelmesiyle (H. 132/749) başlayıp, Moğolların Bağdat'ı istila etmelerine kadar olan süreye verilen genel bir isimdir.

Abbasi çağı islâm uygarlığının altın çağı olarak kabul edilmektedir. İslâmi ilimlerin yanısıra müsbet ilimler bu devrede en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Gerek islâmi ilimler gerekse müsbet ilimlerdeki gelişmeler, ağırlıklı olarak bu dönemde başlayan çeviri hareketinin doğal bir sonucu olarak kendini göstermiştir.

Çeviri hareketi, özelde Abbasi çağının genelde islâm tarihinin en önemli kültür hareketi olarak kabul edilmektedir. Hemen her alandaki değişimler, gelişmeler bu hareketle birlikte değerlendirilmektedir.

Bu çalışmamızda çeviri hareketinin başlangıcını, gelişimini ve etkileri konularını ele almaya çalışacağız.

Tarihsel Başlangıç: Kaynak kitapların ittifakla belirttiklerine göre islâm tarihinde yabancı dillerden Arapçaya yapılan çeviriler, Emevi döneminin sonlarında başlamıştır. Muaviye'nin torunu olan Halid b. Yazid kimya ilmine (İlmü'l-San'a علم الصنعة) ilgi duyan bir halifeydi. İskenderiyeli bir rahip olan Miryanus ismindeki bir alimden dersler almıştı. Halife Halid b. Yezid bu kişiden kimya ile ilgili kitapları Arapçaya tercüme etmesini istemiştir¹.

Bir başka rivayete göre Hâlid b. Yazîd İskenderiye'den İstefanos al-Ğadîm isimli bir alimi getirtip ona kimya ile ilgili bazı

* A.Ü. DTCF Arap Dili ve Edebiyatı Anabilimi Dalı Araştırma Görevlisi

1 İbn al-Nadîm, *al-Fihrist*, S. 338, Mısır H. 1347/1298; Mahir 'Abdulkadir Muhammad, *Ḥunayn b. İshâq al-'Asr al-Zahabî Li'l-tarîcama*, S. 13-14, Beyrut, tarihsiz

kitapları Arapçaya tercüme ettirdiği bilinmektedir. Bunlar islâm tarihinde Yunanca'dan Arapçaya yapılan ilk çeviriler olarak kabul edilmektedir². Böylece Emevi döneminin sonunda Abbasi uygarlığını hazırlayan ilk adımlar atılmış olup başka milletlerin kültürleriyle tanışma zemini hazırlanmış sayılmaktaydı³.

İlk Abbasi halifesi Abû'l 'Abbâs as-Saffâh'ın hilafeti kısa sürdüğünden kendi döneminde çeviri konusuyla ilgilenememiştir. Çeviri hareketi asıl as-Saffâh'tan sonra hilafete geçen Abu Ca'fer al-Mansur döneminde başlamıştır. Halife Mansur astrolojiye (yıldız ilmi) önem vermesi dolayısıyla bu konuyla çok ilgilenmiştir. Hemen her konuda müneccimlere (astrologlara) danışan bir halifeydi. Hilafeti sırasında İranlılar astroloji konusunda bir hayli öndeydiler. Dolayısıyla İranlıların astroloji konusunda yazmış oldukları kitapları Arapçaya tercüme ettirmiştir. İran asıllı olan Nevbaht isimindeki müneccim halife Manşûr'un en çok güvendiği münecimlerdenidir. Halife bizzat bu kişiyi astrolojiyle ilgili kitapların Arapçaya çevrilmesi konusunda görevlendirmiştir. Halifenin astrolojiye olan ilgisi, konuyla ilgili yazılmış İran kaynaklı kitapların Arapçaya çevrilmesini sağlamış, bunun yanı sıra Bizans ülkesinden gelen bir çok kişi de halife adına bu konuyla ilgili kitapları Arapçaya çevirmiştir⁴.

Görüldüğü gibi çeviri çalışmalarını başlatan bizzat halifeler olmuş, yine bu hareketi hızlandıran da onların sınırsız teşvikleri olmuştur. Halife Manşûr döneminde astrolojiden başka tıpla ilgili kitapların da Arapçaya çevrildiği bilinmektedir. Bu konuyla ilgili çevirilere, halife Mansur'un geçirdiği bir rahatsızlık sonucu daha da fazla ağırlık verilmiştir. Halife Manşûr'un kendi emrindeki doktorlar, onu tedavi etmekten aciz kalınca Süryani bir doktor olan Corcis b. Bahtışu'yu çağırırlar. Halife onun sayesinde sağlığına kavuşunca onu yanında alkoymak ister. Corcis de buna razı olur. Corcis b. Bahtışu, Süryani dilinden başka Arapça ve Yunancayı da iyi bilen bir tıp doktoruydu. Halife Manşûr'un sınırsız teşvikleriyle Yunan ve Süryani dilinde yazılmış bir çok kitabı Arapçaya çevirdi⁵.

Manşûr dönemi, astroloji ve tıp bilimleri konularındaki çevirilerle önem kazanmıştır. Yapılan çevirilerin hemen hepsi

2 İbn al-Nadîm, a.g.e., S.338

3 Hannâ al-Fâhûrî, al-Mûcâz Fi'l Adab al-'Arabî ve Tarihihi C. II, S. 16, Beyrut 1985.

4 Curcî Zaydân, *İslâm Medeniyeti Tarihi*. Çev. Zeki Megamiz, C.III, S. 279, İstanbul 1976

5 Curcî Zaydan, *İslâm Medeniyeti ..*, S.C. III, S. 283

halifenin istek ve emirleri doğrultusunda olmuştur. Ancak Manşûr döneminde bazı kişilerin kendi bireysel uğraşları sonucu yaptıkları çevirilerden söz etmek mümkündür. Nitekim İbn al-Mukaffa' (Ö. 142/759) Kelile ve Dimne adındaki ünlü eseri bu dönemde Arapçaya çevirmiştir⁶. Söz konusu eser edebiyat alanında Pehlevi dilinden Arapçaya çevrilen ilk eserdir. Bu eser Pehlevi diline de Sanksrit'ten tercüme edilmişti. Eserin aslı Hindistan'dan İran'a ünlü sasani Hükümdarı Nuşirevan zamanında satranç oyunuyla birlikte getirilmişti. Eserin Arapça çevirisi bugün için son derece önemlidir. Çünkü eserin sanskrit aslı ve pehlevi diline yapılan ilk çevirisi kaybolmuştur. Bugün eserin ana kaynağını bu Arapça metin teşkil etmektedir⁷. İbn al-Mukaffa' adı geçen eserden başka Aristo'nun Kategoriler (Makûlat) isimli eserinin bir bölümünü, Porphrius'un İsağoge'ini Arapçaya çevirmiştir. Ancak bu çevirilerin öglu tarafından yapıldığına dair rivayetler de vardır⁸.

Edebiyat alanında Kelile ve Dimne'den başka Pehlevi dilinden Arapçaya Hezâr Efsâne (Bin masal) adında bir eser çevrilmiştir. Bu eser iki yüz kadar masaldan müteşekkil olup binbirgeceye bölünmüştü. Daha sonra al-Cahşiyarî Arap, Acem ve Rum masallarından bin masal ihtiva edecek bir eser yazmaya karar verdi. 480' masalı tamamladığı sırada öldü. Daha sonra bazı eklemelerle Binbirgece masalları adını alarak günümüze kadar gelmiştir⁹.

Yunan dilinde yazılmış edebiyatla ilgili kitaplar, Arapçaya nedense tercüme edilmemiştir. Homeros'un İlyada ve Odissea'nın çevirmenler tarafından çok okunmasına rağmen bunların Arapçaya çevrildiğine dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır¹⁰. Yalnızca Homeros'un İlyada adlı eserinin sadece bir kısmının halife Mehdi'nin bir astroloğu tarafından Arapçaya çevrildiği rivayet edilmektedir¹¹.

Sistemli olmamakla beraber felsefi çevirilerin Manşûr döneminde yaşayan İbn al-Mukaffa' tarafından başlatıldığını belirtmiştik.

6 Aynı Eser, C.III, S. 284.

7 İbn al-Nadîm, a.g.e., S. 337; Yurdaydın, Hüseyin G., *İslâm Tarihi Dersleri*, S.43

8 Keklik, Nihat, *İslâm Mantık Tarihi ve Farabi Mantığı* C.I, 42-43.

9 İbn al-Nadîm, a.g.e., S.423; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi Çağ* yayınları, C.III, S.476

10 Aynı Eser, C. III, S.475

11 Yurdaydın, Hüseyin G., a.g.e., S. 46

Asıl felsefi çevirilerin yoğunluk kazanması Manşûr'dan sonra gerçekleşmiştir. Hilafet merkezi olan Bağdat'a her taraftan gelen Süryani hristiyan mütercimler ilmi ve felsefi eserleri Arapçaya tercüme etmeye başladılar. Çoğunluğunu Suriye ve Irak'ın hristiyanlarının oluşturduğu aydın kimseler islâm imparatorluğunun tebası olunca kısa sürede Arapçayı öğrenmişlerdi¹². Halifelerin aşırı ilgisi sonucu çevirmenlik önemli bir meslek haline gelmişti.

Harûn er-Reşid'in hilafeti döneminde İskenderiyeli Yunan Claudius Ptolemaious (Batlamyus)'un el-Mıcistî isimli eseri Haccac b. Matar tarafından Arapçaya çevrilmiştir. Yine aynı çevirmen tarafından Oklides'in Kitâb al-Hendese isimli eseri Arapçaya çevrilmiştir¹³.

Felsefi çeviriler daha çok halife Me'mûn zamanında ağırlık kazanmaya başlamıştı. Bu dönemdeki çeviriler genellikle rasyonel bir alanla sınırlıydı. İlmi ve felsefi konulara derin bir ilgi duyan halife Me'mûn 832 senesinde Dâr al-Hikme adında büyük bir merkez kurmuştur. Bu merkezde büyük bir kütüphane ve toplantı salonları vardı. Ayrıca rasathane merkezi olarak da burası kullanılmaktaydı¹⁴. Bir yandan çevirmenler kitap çevirisiyle uğraşırken diğer yandan araştırmacılar da kitap tasnif ve yazma işlemleriyle uğraşmaktaydı. Çeviri biriminin başına önce İbn Miskeveyh getirilmiş o ölünce aynı göreve Hunayn b. İshak geçmiştir¹⁵.

Halife Me'mûn döneminde felsefi kitapların çevirisine çok fazla ağırlık verildiğini söylemiştik. Adı geçen halifenin bu konuyla ilgili kitapları tercüme ettirmesine neden olarak bir çok sebep zikredilmektedir. Ancak bunlar arasında İbn al-Nadîm'in al-Fihrist isimli eserinde zikrettiği en çok nakledilen rivayettir. Buna göre halife Me'mûn rüyasında bir toplantı salonunda önde kürsüde oturan bir adam görür. Me'mûn da salonda oturanlar arasındadır. Me'mûn kürsüde oturan kişinin kim olduğunu merak eder, Aristo isminde bir filozof olduğunu öğrenince ona bir takım soyut kavramlarla ilgili sorular yönelir. Aldığı cevaplar onu son derece

12 Goldziher, Ignace, A Short History of Classical Arabic Literature, S. 90-

13 Curci Zaydân, İslâm Medeniyeti..., C. III, S. 286

14 Hitı, Philip, *İslâm Tarihi*, Çev. Salin Tuğ, C.IV, S.1008 Nicholson, Reynold A., *A Literary of the Arabs*. S. 359, Cambridge 1969

15 Keklik, Nihat, a.g.e., C. I, S. 39

tatmin eder. Me'mûn bu rüyadan sonra Aristo'nun kitaplarını Arapçaya çevirmek üzere mütercimler görevlendirir¹⁶. Halife Me'mûn kitaba dolayısıyla bilimsel gelişmelere son derece ilgi duyan bir halifeydi. Bizans imparatoru II. Michael'le bir barış anlaşması yapmış, bu anlaşmanın bir maddesi halifenin kendi isteği doğrultusunda şunu içermekteydi: İmparatorluğun (Bizans) bütün kütüphanelerinde bulunan kitapların birer nüshası hilafetin merkezi olan Bağdat'taki kütüphaneye teslim edilecekti¹⁷. Daha önce de Harûn er-Reşîd zamanında Bizansa yapılan seferler sonucunda bir takım yazma eserler ele geçirilmişti. Tüm bu kitapların bütün imparatorluk için yararlı olacağını halife Me'mûn idrak etmiş onun sayesinde islâm dünyası büyük bir mirasa sahip olmuştu¹⁸.

Genel olarak Abbasi döneminde Arapçaya çevrilen eserlerden bazıları şunlardır¹⁹:

Yunanca'dan Arapça'ya çevrilen eserler:

Eflatun'un Kitapları

- 1- Kitâb al-Siyâse: Huneyn b. İshâk tarafından çevrilmiştir.
- 2- Kitâb al-Münâsebât, Yahyâ b. 'Adî tarafından çevrilmiştir.
- 3- Kitâb al-Navâmis: Hunayn b. İshâk ve Yahyâ b. 'Adî.
- 4- Kitâb al-Hiss ve'l Lazẓah, Yahyâ b. 'Adî tarafından çevrilmiştir.

Aristo'nun Eserleri

- 1- Makûlat (Kategoriler): Hunayn b. İshâk tarafından çevrilmiştir.
- 2- Kitâb al-İbara: Hunayn b. İshâk
- 3- Kitâb al-Burhân: Hunayn b. İshâk

16 İbn al-Nadîm, a.g.e., S. 339; Curci Zaydân, İslâm Medeniyeti..., C.III, Z. 291; Mahir Abdulkadir Muhammed, a.g.e., S. 19

17 Goldziher, Ignace, a.g.e., S. 91.

18 Watt. Montgomery, *Islamic Surveys I* Çev. Süleyman Ateş, S.49

19 İbn al-Nadîm, a.g.e., S339-353; Ahmed Ferîd Rifâî, 'Asr al-Me'mûn, C. I, S. 381-394, 1928 Kahire; Curci Zeydan, *Islam Medeniyeti*... C. III S. 310-331.

4- Kitâb al-Hitâbe: Hunayn b. İshâk ve İbrahim b. 'Abdullah

5- Kitâb al-Şi'r: Abû Bişr tarafından Süryani dilinden Arapçaya çevrilmiştir.

6- Kitâb al-Hayavân: İbn al-Batrîk tarafından çevrilmiştir.

7- Kitâb al-Cadal: Hunayn b. İshâk Süryani diline, Yahyâ b. 'Adî de Arapçaya çevirmiştir.

Epokart'ın Eserleri

1- Kitâb Ahd Epokart: Hunayn b. İshâk

2- al-Emrâz al-Hadde: 'Îsâ b. Yahyâ

3- al-Fusûl: Hunayn b. İshâk

5- Kitâb Tabîat al-İnsân: Hunayn b. İshâk

Calinos'un kitapları

1- Kitâb al-Farak: Hunayn b. İshâk tarafından çevrilmiştir.

2- Kitâb al-Sina'a: Hunayn b. İshâk

3- Şifau'l Emraz: Huneyn b. İshâk

4- al-Taşrîh al-Kabîr: Habeyş al-A'sem tarafından çevrilmiştir.

5- Taşrîh al-Rahim: Habeyş al-A'sem

6- Taşrîh al-Hayavân al-Meyyit: Habeyş al-A'sem

Pehlevi Dilinden Arapçaya çevrilen eserler:

1- Kitâb Rüstem ve İsfendiyâr: Cabala b. Salim tarafından çevrilmiştir.

2- Behrâmşûş: Cabala b. Salim

3- Ayinname: Abdullah b. Mukaffa tarafından çevrilmiştir.

4- Kelile ve Dimne: Abdullah b. Mukaffa

5- Kitâb at-Tâc Fi Sireti Anuşirevan: Abdullah b. Mukaffa.

6- Hezâr Efsane: Çevirmeni belirtilmemiştir.

7- al Adab al-Kabîr ve al-Adab al-Sagîr²⁰: Abdullah b. Muḳaffa.

8- Kitab al-Dub ve al-Şa'lab: Çevirmeni belli değil.

Hind dili (Sanskrit)'den Arapçaya tıp, astronomi ve matematikle ilgili kitaplar tercüme edilmiştir. Ancak bunların bir çoğu elimizde mevcut değildir²¹. Bilindiği gibi H. 154 yılında hintli bir gezgin elinde bir astronomi risalesi olduğu halde Bağdat'a gelmişti. Beraberinde Sindhind şeklinde bilinen aslı Sindhanta olan bir risale vardı. Halife Mansûr'un emriyle aynı zamanda İslâm dünyasının ilk astronomu sayılan Muhammed b. İbrâhîm al-Fazarî tarafından Arapçaya çevrilmiştir. Ünlü matematikçi ve astronom al-Harazmî İslâm dünyasında üne kavuşmuş astronomi tablolarını al-Fazarî'nin tercümesine dayanarak yapmıştır²².

Bunların dışında Nabati, İbrani ve Kıpti dillerinden Arapçaya tercümelerin yapıldığı kaynak kitaplarda belirtilmektedir²³.

Çeviri çalışmalarının hızlanmasında halifelerin katkılarının çok fazla olduğunu belirttik. Halifeler mütercimleri seçerken din ayırımına gitmiyorlardı. Bu konuda hiç bir ayırım sözkonusu değildi. Tercüme edilen eserlerin çevirmenlerine eserin ağırlığına altın ya da para verilmekteydi. Halifelerin kendi özel mührü de kitapların kapağında yer almaktaydı. Doğal olarak bu durum kitap çevirisine olan ilgiyi artırmaktaydı²⁴.

Çeviri Hareketinin Etkileri

Abbasi çağında müsbet ilimlerin Arapçaya çevirisi sonucu yeni idari yapılanmanın gerektirdiği, ayrıca İslâmî ilimlerdeki gelişmelerin gerektirdiği bir çok idari, bilimsel, felsefi terim ve kelimelerle dilin zenginlik kazandığı bilinmektedir²⁵.

Edebiyat alanında özellikle şiirde felsefi ifadeler, bilimsel kavramlar yer almaya başladı. Şairler, yazarlar, hatipler Arapçaya tercüme edilen kitaplar sayesinde bu müsbet ilimlerin etkisinde

²⁰ Adı geçen iki eser çeviri kitaplar arasında sayılmaktaysa da bunların, yazarın kendi eserleri olma ihtimali de vardır. Bak. Hannâ al-Fahûrî, *al-Cami' Fî Târîh al-Adab al-Arabi*, S.530-547, Bayrut 1986

²¹ Curci Zaydân, *İslâm Medeniyeti..*, C.III, S.322; Ahmed Ferîd Rifâ'i, a.g.e., S. 388

²² Yurdaydın, Hüseyin G., a.g.e., S 43

²³ Curci Zaydân, *İslâm Medeniyeti..*, C. III, S. 328-330.

²⁴ Keklik, Nihat., a.g.e., C. I, S. 39

²⁵ Curci Zaydân *Târîh Adab al-Luga al-'Arabiyya*, C. II, S. 34

kaldı. Bu dönemde artık cahiliye tarzında şiir söylemek eleştiri konusu olmaya başlamıştı. Başsar b. Burd, Abu Nuvas gibi şairlerin şiirde yenilik arayışına girdikleri görülmektedir. Şairler daha önceki şiir kalıplarının dışına çıkarak şiir söylemeye başladılar. Şiirde hayal unsurunu geliştiren anlam yeniliklerine gidildi. Şiir eleştirisi konusunda önemli gelişmeler bu dönemde oluşmuştur. M. IX, asırda yaşayan İbn Kütayba eski ve yeni konusunda görüşlerini ortaya koyan ilk önemli eleştirmen olarak dikkat çekmektedir²⁶. Aristo'nun Kitâb al Hitabe isimli eseri, Arap Hitabet sanatının gelişiminde son derece etkili olmuştur. Yine Aristo'nun Kitab al-Şi'r (şiir Poetikası) isimli eserinin Arap eleştirmenlerini etkilediğini söylemek mümkündür. Kudama b. Ca'fer, Nakd al-Şi'r isimli eserinde savunduğu görüşlerini Aristo'nun Poetika'sını esas alarak temellendirdiği ifade edilmektedir²⁷. Ünlü eleştirmen al-Câhız, Aristo'nun Şiir Poetikası'nı kendi dilinden okuma imkanına sahip bir eleştirmendi. Aristo'nun adı geçen kitabını Arapçaya çevireni eleştirerek "eğer Aristo bu çevirmeni görseydi onu darağacına asardı" şeklinde dile getirmektedir düşüncesini. Bu ifadesiyle al-Câhız, çevirmenleri ilk kez eleştiri konusu yapmaktadır²⁸.

Arap nesri ile ilgili olarak bilinen en eski örnekler, son Emevi halifesi Mervan'ın katibi olan 'Abd al-Hamid al-Yahya (Ö. 750)'ya ait olan risalelerdir. Kendisinden sonra onun öğrencisi olan İran asıllı İbn al-Muğaffa (Ö. 757) risale yazma geleneğini sürdürmüştür. Yine onun- Sasani edebiyatından yaptığı çeviri ve adaptasyonlarla Arap diline getirdiği yenilikler son derece önemlidir. Risalelerin özelliği öğretici, ahlaki özellikler taşımasının yanı sıra kolay, sade bir üslupla yazılmış olmalarıydı²⁹.

Arapça, çeviri hareketi sonucu bir çok sözcük, daha önce dilde olmayan kelime ve kavramlar ve ifadelerle zenginlik kazanmıştır. Böylece Arapça gelişiyor, eski bedevi dilinden bir medeniyet ve uygarlık diline dönüşüyordu. Bütün bunlar yapılırken dilin sarf ve nahiv kurallarına bağlı kalınmasına dikkat ediliyordu³⁰.

26 Aynı Eser, C.II, S. 34-43; Nicholson, Reynold A., a.g.e., S. 290-291.

27 Muhammed Ganimi Hilâl, al-Nakd al-Adabî al-Hadis, S. 149-156

28 Aynı Eser, Aynı yer; *Doğuştan Günümüze..*, a.g.e., C. III, S. 477

29 Gibb, H.A.R., *Arabic literature*, S.51, Oxford 1963

30 Şavki Zayf, al-'Asr al-'Abbasi al-Avval, S. 92

Çevirmenler bazen tercüme ederken hem kelimeyi hem de anlamı olduğu gibi koruyarak tercüme etmek zorunda kalıyordu. Bu şekilde Yunanca'dan Arapçaya bir çok kelime geçmiştir.

Örn. Sabun (صابون), Kırat (قيراط), İnbik (انبيق)

Yunanca'dan Arapçaya geçen bazı felsefi kelimeler:

Felsefe (فلسفة), Kanun (قانون), Kamus (قاموس),
Tılsım (طلسم), Mıknatıs (منطيس), Heyûla (عيولى)

Çevirmenler yabancı kelime ve ifadeleri her zaman olduğu gibi aktarmıyorlardı. Aksine tercüme ettikleri kelime ve kavramlara Arapça bir karşılık bulmak için dilin tüm türev yollarını deniyor, bir hayli titizlik gösteriyorlardı. En son çare olarak olduğu gibi aktarma yoluna gidiyorlardı. Özellikle tıpla ilgili olarak hastalık ve ilaç isimlerini yabancı kelimelerle ifade etmenin yanında dilin kendi imkanlarından yararlanarak türetmekteydiler³¹.

Örnek: Eczacılık (الصيدلية), Ameliyat (الجراحة), Otopsi (التشريح)

Ameliyat ile ilgili kelimeler:

mafsal, çıkık (المفضل , الفتق)

İslâmi ilimler alanında bir çok kelime ve ifade, yeniden özgün anlamlar kazanmıştır.

Örnek: İlmü'lKelam (علم الكلام), Tasavvuf (التصوف), Fıkıh (الفقه), al-Kavn (الكون), Kıdem (القدم), Hudûs (الحدود), İsbat (اثبات) Sukûn (السكون), Araz (المرض).

Öyleki fıkıh, kelam, tasavvuf ile ilgili kelimeler öylesine çoğaldı ki bunları içine alan müstakil sözcükler hazırlanmaya başlandı. Bu tür sözlüklerin en önemlilerinden birisi Curcani'nin al-Ta'rifât isimli eseridir. Yine al-Tahanevî'nin Kaşşaf Istılâhât al-Funûn isimli eseri anılmaya değer eserler arasındadır.

Abbasi dönemi çeviri hareketi sonucu Arapların Yunanca'dan iktibas ettikleri ve başka bir alternatif olmayan ifadeler de vardır. Curci-Zeydân Tarih Adab al-Luga al-'Arabiyya isimli eserinde bu ifadeleri şöyle sıralamaktadır³².

³¹ Curci Zaydân, *Tarih Âdâb ..* C.II. S. 35

³² Aynı eser C. II. S. 36-37

1- Lamu't Ta'rif (ال) in La en Nafiye (olumsuzluk la'sı y) ile birleşmesi,

Örnek: Sonsuzluk (اللانهاية), Şuursuzluuk (الاشعورية), Sorumsuzluk (اللامبالاة), Şüpheli olma, anonim olma (الالادرية)

2- Harf ya da zamirlerden isimler oluşturmak nitelik (ماهية), nicelik (كمية), mahiyet, cevher (ماهية)

Yazıda görülen üslup özelliklerinden bazıları şunlardır:

1- al-Kavn (الكون) (imek) fiilinin yabancı dillerde olduğu gibi çok kullanılmaya başlanması.

2- Yabancı dillerde yaygın olan ara cümlelerinin (cümle-i mu'tariza) Arapça'da da sıkça kullanılmaya başlanması.

3- Meçhul fiil kalıbının sıkça kullanılmaya başlanması.

4- Mübteda ile haber arasında üçüncü tekil şahıs zamiri olan huva (هو) zamininin kullanılması.

(هذا هو السبب الرئيسي)

(أحمد هو الطالب السابق)

5- Birinci tekil şahıs zamirinden (mütekellim ya'sından) önce elif (الف) ve nun (نون)'un gelmesi.

(عقلي), akılsal, (جسماني), cismani, bedensel, (روحاني), ruhani, (أخلاقي), ahlaksal, (روحي), ruhsal

Çeviri hareketi, halife Manşûr döneminde filizlenip, güçlenmiş, Me'mûn devrinde ise altın çağını yaşamıştır. H. IV. asırdan sonra bu hareket zayıflamaya başlamış, gittikçe önemini yitirmiştir:

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed Farid Rifâ'i, 'Asr al-Me'mûn' C. I, Kahire 1928

Curci Zaydân, İslam Medeniyeti Tarihi, Çev. Zeki Megamiz, C. III, İstanbul 1976

_____, Târih Adab al-Luga al-Arabiyya, C. II, Kahire, tarihsiz.

- Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yayınları, C. III, İstanbul 1986
- Gibb, H.A.R., *Arabic Literature*, Oxford 1963
- Goldziher, Ignace, *A Short History of Classical Arabic Literature* Hildesheim 1966
- Ḥanna al-Fahûrî, *al-Mûcaz Fi'l Adeb al-'Arabî va Tarihihi*, C. II, Beyrut 1985.
- Hitti, Philip, *İslam Tarihi*, Çev. Salih Tuğ
- İbn al-Nadîm, *al-Fihrist*, Mısır H. 1347/1298
- Mâhir 'Abdulkadir Muḥammed, *Ḥunayn b. İshâk al-'Asr al-Zahabî lit' tercama*, Beyrut, tarihsiz
- Muhammed Ganimî Hilâl, *Naḳd al-Adabî al-Hadîs*, Kahire, tarihsiz
- Nicholson, Reynold A., *A Literary of the Arabs*, Cambridge 1969
- Şavkî Zayf, *al-'Asr al-Abbâsî al-Avval*, Kahire, tarihsiz
- Watt, Montgomery, *İslamic Survey,s I*, Çev. Süleyman Ateş, Ankara 1969
- Yurdaydın, Hüseyin G., *İslâm Tarihi Dersleri*, Ankara, 1988